

1.

„Új” progressziótípusok és kétoldali rémaszerkezet

A tematikus progresszió sajátosságai és interpretációs nehézségei
francia nyelvű újságszövegekben

CSÚRY ANDREA

A francia írott sajtó kitűnő terep a tematikus progresszió e nyelvbeli sajátosságainak tanulmányozásához. Az erre irányuló vizsgálatom egyik előfeltevése az, hogy a Combettes (1983) által megkülönböztetett, a téma és az őt megelőző szövegkontextus kapcsolata alapján megállapított elemi progressziósémák mindegyike: az állandó témára épülő ugyanúgy, mint a lineáris és a származtatott téma-szerkezetre épülő is, megtalálható természetesen az újságcikkekben is, külön-külön és egymással keveredve. De felvetődik a kérdés: vajon ezek a progressziósémák egyformán gyakoriak-e itt is? Vagy a *Grammaire méthodique du français* szerzőinek az az általános megállapítása, mely szerint az állandó témára épülő progresszióstruktúra „a legegyszerűbb és kétségtelenül a leggyakoribb”¹ (Riegel et al. 1994: 608), az írott sajtószövegekre is igaz?

Először is ezekre a kérdésekre kerestem a választ, ám arra az eredményre jutottam, a *Le Monde* és a *Le Nouvel Observateur* néhány számát tüzetesen végignézve, hogy az újságcikkek, legyenek bár rövidek vagy terjedelmesek, szóljanak bár a politikai életről vagy kulturális eseményekről, a tematikus progresszióknak olyan szövevényes megvalósulását nyújtják, ami egy háromtípusú osztályozással nem is (mindig) írható le.

I. Az újságcikkek legszembeötlőbb jellemzője a dinamikus sémaaváltás: a szövegnek legfeljebb egy-egy rövidebb, bekezdésnyinél nem nagyobb része mutat homogén tematikus progresszió-struktúrát, melyre példaként az (1) és a (2) szöveg szolgál. Az (1) szöveg állandó témája a bekezdés első mondatában megnevezett személy: az ENSZ iraki fegyverzetellenőreinek vezetője, Scott Ritter. A következő szövegmondatok tematikus helyén az *il* személyes névmást találjuk: a névmási anafora, mely a leggyakoribb eszköze az eredeti téma megőrzésének, csupán a tematikus elem jelzésértékű ismétlésére szolgál, újabb információt nem ad hozzá, a szöveg előrehaladását kizárólag a réma biztosítja: T₁– R₁, T₁– R₂, T₁– R₃, stb.

---

¹ „La progression à thème constant constitue le type le plus simple et sans doute le plus fréquent.”

(1) *LE PREMIER CHEF DES INSPECTEURS DE L'ONU EN IRAK, SCOTT RITTER (T₁) a fait une déclaration importante, passée presque inaperçue. Il (T₁) s'est prononcé solennellement contre les plans de guerre de George Bush en Irak, en dépit du fait qu'il était probablement, disait-il, l'un des observateurs neutres le mieux informés sur les barbaries quotidiennes et les terreurs sophistiquées du régime de Saddam Hussein. Il (T₁) déplorait l'obscurantisme imposé par le culte de la personnalité à l'un des peuples les plus intelligents et les plus modernes du monde arabe. Si, disait-il (T₁), sachant ce que je sais, je suis tout de même contre cette guerre, on peut me faire confiance sur ce que je prévois que serait un après-Saddam Hussein. Dans un certain sens, il (T₁) illustre ce que le pape a voulu dire.* (Le Nouvel Observateur, 2003. január 16–22.)

Az iraki fegyverzetellenőrök első számú vezetője, Scott Ritter fontos kijelentést tett, amely szinte észrevétlen maradt. Ünnepelesen szót emelt George Bush iraki háborús tervei ellen, annak ellenére, hogy — mint mondja — valószínűleg egyike azoknak a semleges megfigyelőknek, akik a legtöbbet tudnak Szaddam Husszein rezsimjének mindennapos kegyetlenségeiről és kifinomult terrorjáról. Fájjalja, hogy az arab világ egyik legmodernebb és legintelligensebb népének a személyi kultusz által rákényszerített elmaradottságban kell élnie. Ha mindazzal együtt is, amit tudok — mondja —, a háború ellen vagyok, hinni lehet nekem abban, amit előre látok, hogy milyen lesz egy Szaddam Husszein utáni állapot. (Scott Ritter) bizonyos értelemben azt illusztrálta, amit a pápa akart mondani.

A (2) szövegrész a T₁-ből származtatott újabb témákhoz kapcsolódó rémák révén biztosítja a szöveg progresszióját.

(2) *Je suis d'accord avec vous, concrètement, LES SOLDES (T₁), c'est une horreur. Les commerçants (T_{1a}) sur les nerfs, les inspecteurs de fraude (T_{1b}) sur les dents, les vendeuses (T_{1c}) sur les genoux, et les douze clients de devant (T_{1d}) sur vos pieds, le tout dans des magasins surchauffés et une ambiance de troupeau de vaches folles [...]* (Le Nouvel Observateur, 2003. január 16–22.)

Egyetértek önökkel, a kiadás gyökeresen egy borzalom. A kereskedők kiborulnak, az ellenőrök kimerülnek, az eladók kidögölnek, és az önök előtt álló tucatnyi vásárló az önök lábát tapossa, mindez túlfűtött üzletekben és kergemarhakóros hangulatban.

Az első mondatban explicit módon megnevezett hipertémát, „a kiárusítás”-t bontja részeire s mutatja meg más és más aspektusból a szöveg: T₁– R₁, T_{1a}– R₂, T_{1b}– R₃, T_{1c}– R₄ stb. Ily módon a származtatott témák nemcsak a szöveg tematikus kontinuitását biztosítják, hanem, az új információk mindig újabb és újabb kiindulópontjaként, a szöveg progressziójában is fontos szerepet játszanak.

Végül a harmadik, tisztán lineáris típusú progresszió szerint felépülő szövegrészt kellene mutatnom, ám ilyet nem találtam a vizsgált lapokban. Mi lehet ennek a magyarázata? Az ok talán abban (is) keresendő, hogy az újságcikkek kötött terjedelmével és a minél több információ gyors, hatékony átadásának szándékával nem egyeztethető össze a lineáris progresszió lépésről lépésre, mondatról mondatra haladó, levezetésszerű előrehaladása. A kizárólag lineáris progressziójú szövegek vagy túl „iskolásnak” hatnak (gondoljunk csak az olyan mesékre, mint *A kóró és a kismadár*: „szalad a kakas, kapja a férget; szalad a féreg, fúrja a furkót; szalad a furkó, üti a bikát; szalad a bika, issza a vizet; szalad a víz, oltja a tüzet; szalad a tűz, égeti a falut; szalad a falu, kergeti a farkast; szalad a farkas, eszi a kecskét; szalad a kecske, rágja a kórót; a kóró bezzeg ringatta a kismadarat”), vagy pedig fegyelmezetten levezetett érvelésre szolgálnak: „előszeretettel használják a progresszió e formáját az argumentatív típusú szövegek”² — jegyzi meg (Riegel et al. 1994: 609); ennek a karikatúráját adja Sganarelle tirádája Molière *Dom Juan* című darabjában³.

Az újságcikkekben, mint a (3) példában, szinte kivétel nélkül sokkal inkább a progressziótípusok gyors váltakozása, szimultán jelenléte és keresztbeszövődése figyelhető meg.

(3) *Les ruses hollywoodiennes de l'aviateur George W. Bush*

[P1] *Pourquoi GEORGE BUSH (T₁) a-t-il rejoint le porte-avions Abraham-Lincoln, le 1er mai, à bord d'un avion de surveillance Viking?*

[P2] *L'explication de la Maison Blanche était que le bâtiment (T₂), choisi pour qu'il y rende un hommage aux forces ayant combattu en Irak, était trop loin de la côte pour être atteint en hélicoptère.*

[P3] *Aussi M. BUSH devait-il faire l'expérience de l'appontage. [P4] LE PRESIDENT était descendu de l'appareil, en combinaison d'aviateur et fier de l'aventure, devant les cameramen.*

[P5] *On a appris, ensuite, que l'Abraham-Lincoln, qui faisait route vers San Diego, était, en fait, à moins de 50 kilomètres de la côte californienne et, par conséquent, à portée d'hélicoptère. [P6] Les télévisions (T₃) se sont prêtées au jeu, en filmant le discours du président de telle sorte que le navire paraissait être au milieu du Pacifique, alors que, sous l'angle opposé, les téléspectateurs auraient vu la côte de San Diego.*

[P7] *La ruse (T₄) n'a pas plu à tout le monde. (Le Monde, 2003. május 08.)*

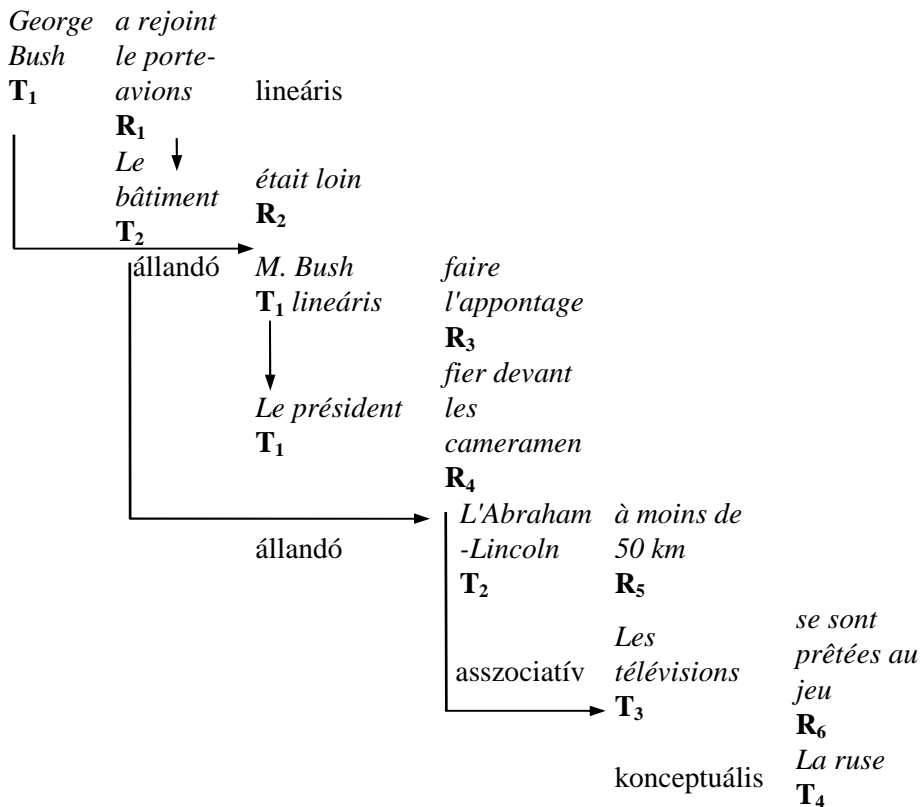
² „Les textes de type argumentatif font un usage privilégié de cette forme de progression.”

³ Lásd Skutta Franciska elemzését a jelen kötetben.

A pilóta George W. Bush hollywoodi csalásai

George Bush miért egy Viking katonai repülőn ment el május elsején az Abraham Lincoln repülőgép-anyahajóra? A Fehér Ház magyarázata szerint azért, mert a hajó, amelyet azért választott, hogy tisztelegjen az Irakban harcolt erők előtt, túlságosan távol volt a parttól ahhoz, hogy helikopterrel el lehessen érni. Ezért aztán Bush úrnak a hajóra való leszállás műveletét kellett végrehajtania. Az elnök pilótaöltözékben és tettére büszkén szállt ki a gépből az operatőrök előtt. Később megtudtuk, hogy a San Diego felé tartó Abraham Lincoln valójában kevesebb mint 50 kilométerre volt a kaliforniai parttól, következésképpen helikoptertávolságban. A televíziók belementek a játékba, s az elnöki beszédet úgy filmezték, hogy úgy tűnjön, mintha a hajó az Atlanti-óceán közepén lenne, miközben átellenben San Diego partjait láthatták volna a tévénézők. A csalás nem mindenkinek tetszett.

Ennek a cikknek a tematikus progresszióját a következőképpen lehet szemléltetni:

Már a (P1) szövegmondat is sajátosan ágyazódik a szövegbe: egyrészt biztosítva van a T₁ visszatérése: a (P3) mondatban egyszerű ismétléssel, a (P4)-ben hűtlen anaforával⁴, másrészt viszont az R₁ tematizálódik a (P2) mondatban, T₂ lesz, s ezáltal egy újabb információszál kiindulópontja lesz. Az állandó témára és a lineáris szerkezetre épülő progresszió egyszerre van tehát jelen a (P1)-ben. A (P2) témája hasonlóképpen egy nagyobb ugrás után, csak a (P5)-ben tér vissza, hűtlen anaforával kötődve antecedenséhez. Az első öt szövegmondat tematikus progressziójára tehát a témák, valamint az állandó és lineáris progressziószerkezet váltakozása jellemző.

A (P6) mondatban viszont új téma jelenik meg: *les télévisions / a televíziók*, amely a (P₄) tematikus részének *les cameramen / operatőrök* eleméhez kötődik, és amely sem nem állandó téma, sem nem lineáris, sem nem származtatott. Mivel ez a progressziótípus nem sorolható be a három osztály egyikébe se, szükségesnek mutatkozott kibővíteni egy negyedik típussal: az asszociatív témára épülő progresszióval. Az *operatőrök – televíziók* ugyanis olyan szintagmák, amelyek a rész–egész sztereotip viszonya alapján mondhatók korreferenseknek, azaz asszociatív anafora köti össze őket. Végül pedig hozzá kell még tennünk egy ötödik típust, amely a sajtószövegekben egyáltalán nem ritka jelenség: a konceptuális progressziót. Ekkor az utolsó mondat témája, mint jelen esetben a [P7] mondatban a *la ruse / a csalás*, összegzi az egész megelőző szövegrész tartalmát, ezáltal a tematikus kontinuitást biztosítja, ugyanakkor implicit predikációt (itt: 'amit Bush művelt a tévék közrejátszásával, az csalás'), rejtett, hozzáadott információt is tartalmaz, amely a szöveget új irányba viszi előre. Ebbe a konceptuális témára épülő progressziótípusba tartozik a (2) szöveg *le tout / mindez* témát és a (4) szöveg *ce désarroi / ez a zavarodottság* témát tartalmazó mondata.

II. A (4) szöveg egyben a francia írott sajtószövegek tematikus progressziószerkezetének egy sajátos megvalósulását és annak interpretációs nehézségeit szándékozik illusztrálni.

(4) *Le grand désarroi des partisans de l'Europe – Consultés par référendum (Ra), LES FRANÇAIS (T) pourraient rejeter le texte de Giscard (Rb)*

[P1] *A mesure que se rapproche le moment où les pays d'Europe devront ratifier le projet sur les nouvelles institutions européennes mis au point par Valéry Giscard d'Estaing, l'inquiétude (T₁) grandit chez LES EUROPHILES (R1). [P2] Critiquant les „effets désastreux” provoqués par les récentes déclarations de Jean-Pierre Raffarin sur l'Europe (R_{2a}), ILS*

---

⁴ anaphore infidèle: hiperonimával vagy rokon értelmű kifejezéssel létesített utalás

(T₂) craignent que l'organisation d'un référendum conduise à un refus du projet de Constitution (R_{2b}).

[P3] *Le cercle est vicieux: accusés de contribuer à faire prospérer l'euroscpticisme* (R_{3a}), LES DIRIGEANTS FRANÇAIS (T₃) envisagent désormais avec prudence, sinon avec réticence, la perspective de devoir organiser un référendum en France sur les futures institutions européennes (R_{3b}). [P4] ILS (T₃) craignent que les Français se saisissent de l'occasion pour dire „non” à l'Europe (R₄).

[P5] CE DESARROI (T₄) — François Bayrou évoque une „crise européenne sans précédent” — traverse non seulement la majorité, mais aussi le Parti socialiste (R₅). [P6] *Écartelé entre les courants minoritaires — Nouveau Monde et Nouveau Parti socialiste, partisans du „non” — et ses dirigeants europhiles historiques comme Pierre Mauroy* (R_{6a}), FRANÇOIS HOLLANDE, LE PREMIER SECRETAIRE DU PS (T₅), cherche la voie médiane qui éviterait un déchirement du parti (R_{6b}). (Le Monde, 2003. szeptember 30.)

Európa híveinek nagy zavarodottsága — Egy esetleges népszavazáson a franciák elutasíthatják Giscard szövegét

Ahogy közeledik az a pillanat, amikor az európai országoknak rati-fikálniuk kell a Valéry Giscard d'Estaing által kidolgozott tervezetet az új európai intézményekről, úgy nő a nyugtalanság az Európa-hívők körében. Bírálják Jean-Pierre Raffarin-t az Európáról tett legutóbbi kijelentéseinek káros következményeiért, és attól tartanak, hogy egy népszavazás az alkotmánytervezet elutasításához vezetne.

Ördögi a kör: a francia vezetők, akiket azzal vádolnak, hogy hozzájárulnak az euroszeptizmus terjedéséhez, óvatosan, már-már tartózkodóan ítélik meg az eljövendő európai intézményekről szóló franciaországi népszavazás megszervezésének kilátásait. Attól tartanak: a franciák meg fogják ragadni az alkalmat, hogy nemet mondjanak Európára.

Ez a zavarodottság — François Bayrou soha nem látott európai válságot emleget — nemcsak a kormányoldalt hatja át, hanem a Szocialista Pártot is. François Hollande, a szocialista párt első titkára, miközben űrlődik a kisebb áramlatok, mint az Új Világ és az Új Szocialista Párt, akik a „nem” hívei és olyan Európa-hívő történelmi vezetői között, mint Pierre Mauroy, keresi azt a középutat, amely megakadályozná a párt szétszakadását.

A főcím a cikk hipertémájának tekinthető, a szöveg az ebből származtatott különböző témák vonalán halad előre: az Európa-pártiak, a francia vezetők, a parlamenti többség és az ellenzék, valamint a Szocialista Párt válik újabb predi-

kációk kiindulópontjává. Ezek jó része azonban nem a megszokott, standardnak tekinthető téma-réma sorrendben halad előre, hanem egy előredobott rematikus résszel megkettőzve az adott témához kapcsolódó információ mennyiségét. A témától balra található rémák participiális tagmondatok, nem ragozott igealakot tartalmaznak. A hozzájuk tartozó téma megkeresése a francia nyelvben járatlanabbaktól vagy az ezt a szerkezetet nem ismerőktől külön interpretációs erőfeszítést kíván. A legtermészetesebb reakció ugyanis az, hogy a megelőző szövegrészben próbáljuk megtalálni azt az elemet, amelyhez köthetnénk az adott rémát. Ez a kettős rematikus szerkezet esetében azonban csapdának bizonyul, mert az előredobott rémát csak a szöveg utána következő részének fényében tudjuk értelmezni, még ha egyes példák alapján ez nem is tűnik ilyen nyilvánvalónak. A [P2] mondat előrevetett rémáját látszólag vonatkoztathatjuk a [P1] mondat rémájában található *les europhiles / Európa-hívők* elemhez, ez azonban csak a (T₂) megismerésével nyerhet igazolást. Ellenben a [P6] mondat (R_{6a}) részét, annak ellenére, hogy a hímnemű egyeztetés lehetővé tenné, már nem köthetjük visszafelé, a [P5] mondat *le Parti socialiste* szintagmájához, mert ezt a (T₅) *François Hollande, le premier secrétaire du PS*, amely a (R₅)-ből származtatott téma, nem igazolja.

A kettős rematikus szerkezet jobbra haladó interpretációjának még egyértelműbb bizonyítékát adja a következő szövegrészlet:

(5) *Dubai: UNE CASSETTE audio attribuée à un dirigeant d'Al-Qaida, l'Egyptien Ayman Al-Zawahri, appelle les Pakistanais à renverser le président Pervez Moucharraf. Diffusé dimanche 28 septembre, CE DOCUMENT, dont l'authenticité n'est pas établie, a été enregistré il y a peu de temps, car il fait référence à des événements récents.* (Le Monde, 2003. szeptember 30.)

Dubai: egy Al-Kaida vezérnek, az egyiptomi Ayman Al-Zawahrinak tulajdonított hangkazetta arra szólítja fel a pakisztániakat, hogy döntsek meg Pervez Musarraff elnök hatalmát. A szeptember 28-án, vasárnap nyilvánosságra hozott dokumentumot, melynek hitelessége nincs bizonyítva, nem régen rögzíthették, mert közelmúltbéli eseményekre tesz utalást.

Az első mondat témája a nőnemű *une cassette audio / egy hangkazetta*, amely nem szolgálhat a második mondat előrevetett rémájának is témájával, annak ellenére, hogy egyazon izotóplánc részei, hiszen a hímnemű egyeztetés grammatikai jegye ezt egyértelműen kizárja, és egyúttal a jobbra haladó progressziót igazolja.

Egy kérdés merülhet fel még végezetül: egészen biztos-e, hogy ezek az előrevetett participiális tagmondatok rémának tekintendők? Meggyőződésem

szerint igen. A participiális tagmondat ugyanis egy olyan sűrített predikációs forma, amelyben azok a nyelvi elemek, melyek mechanikus ismétlődésükkel csupán a tematikus kontinuitást jeleznék, nem válnak explicitté. Marad tehát pusztán egy állítás, mely ugyanakkor, kontextustól függően, különböző viszonyokat is képes sugallni saját maga és a jobb oldali réma között: egyidejűséget, ok-okozati, feltételes, ellentétes stb. viszonyt. A kétoldali rémaszerkezetet ez a rendkívüli gazdaságossága teszi a francia írott sajtószövegek gyakori eszközévé.

Irodalomjegyzék

- Combettes, B. 1983. *Pour une grammaire textuelle. La progression thématique.* Bruxelles: De Boeck-Duculot.
- Riegel M. et al. 1994. *Grammaire méthodique du français.* Paris: Presses Universitaires de France.
- Adam J.-M. 1990. *Éléments de linguistique textuelle.* Liège: Mardaga.